

การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสถาบันในการจัดการปัญหาด้านกฎหมายลิขสิทธิ์ ห้องสมุด เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น

ไข่มุก เหล่าสุนทร¹ และอำพัน เหล่าสุนทร^{2*}

บทคัดย่อ

การศึกษานี้วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสถาบันในการจัดการประเด็นลิขสิทธิ์สำหรับห้องสมุด ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อิงจากการวิเคราะห์กฎหมายลิขสิทธิ์ เอกสารทางราชการ ระเบียบ ข้อกำหนดของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และวรรณกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ประเทศญี่ปุ่นมีการพัฒนากลไกเชิงสถาบันที่มีลักษณะเป็นระบบ โดยมีองค์กรกลางทำหน้าที่เป็นกลไกประสานระหว่างห้องสมุดและเจ้าของลิขสิทธิ์อย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่ประเทศไทยยังขาดกลไกการจัดการในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้ห้องสมุดต้องเผชิญข้อจำกัดในการปฏิบัติตามกฎหมายลิขสิทธิ์ โดยเฉพาะในบริบทของยุคดิจิทัลที่เอื้อต่อการทำซ้ำและเผยแพร่ข้อมูลอย่างกว้างขวาง การศึกษานี้จึงนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย อันจะสามารถรองรับความท้าทายทางกฎหมายและเทคโนโลยีที่กำลังเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ : ลิขสิทธิ์; ห้องสมุด; โครงสร้างเชิงสถาบัน

¹ บรรณารักษ์ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) อีเมล: kaimuk@g.swu.ac.th

² นักวิจัย Institute of Science Tokyo อีเมล: ampan30260@gmail.com

* Corresponding author: ampan30260@gmail.com

ISSN: 3027-6977 (ออนไลน์)

Received: February 3, 2025; Revised: June 17, 2025; Accepted: June 18, 2025

Institutional Framework Analysis of Legal Problems in Library Copyright Management: A Comparative Study between Thailand and Japan

Kaimuk Laosunthara¹ and Ampan Laosunthara^{2*}

Abstract

This study analyzes the institutional framework for managing copyright issues in libraries through a comparative study between Thailand and Japan. Using a qualitative research methodology, it draws upon an analysis of copyright legislation, official documents, administrative regulations, and relevant academic literature. The findings reveal that Japan has established a well-structured institutional mechanism, with a central coordinating body serving as a mediator between libraries and copyright holders. In contrast, Thailand lacks such a coordinated mechanism, which poses significant challenges for libraries in complying with copyright laws—particularly in the digital era where reproduction and dissemination of content are increasingly effortless. Based on these findings, the study offers policy-oriented recommendations for developing an institutional framework suited to Thailand's context, aiming to address evolving legal and technological challenges.

Keywords: Copyright, Libraries, Institutional Framework

¹ Librarian Srinakharinwirot University Prasarnmit Demonstration School (Secondary). Email: kaimuk@g.swu.ac.th

² Researcher Institute of Science Tokyo, Japan. Email: ampan30260@gmail.com

* Corresponding author: ampan30260@gmail.com

ISSN: 3027-6977 (ออนไลน์)

Received: February 3, 2025; Revised: June 17, 2025; Accepted: June 18, 2025

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศสื่อในยุคดิจิทัล (Digital Media Ecosystem Transformation) ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างการดำเนินงานของห้องสมุดและการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Management) ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการละเมิดลิขสิทธิ์ (Copyright Infringement) ที่กลายเป็นความท้าทายสำคัญในยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศทำให้การทำซ้ำและเผยแพร่ข้อมูลทำได้โดยง่าย

ตามแนวคิดของ DiMaggio & Powell (1983) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน (Institutional Change) การเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยีดังกล่าวได้ส่งผลต่อการปรับตัวของสถาบันห้องสมุดในระดับ Organizational Field ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างและกระบวนการทำงานเพื่อตอบสนองต่อความดันจากสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะข้อกำหนดทางกฎหมายและความคาดหวังของผู้ใช้บริการ

ดังที่ Yanakam & Arayapan (2021) กล่าวว่า ในยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทในห้องสมุดมากขึ้น ส่งผลให้บรรณารักษ์ต้องมีการปรับตัวและจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ใหม่ ๆ รองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการให้บริการทรัพยากรสารสนเทศที่ปรับเปลี่ยนจากทรัพยากรสารสนเทศประเภทตีพิมพ์ไปสู่ทรัพยากรสารสนเทศประเภทอิเล็กทรอนิกส์และดิจิทัลที่สามารถละเมิดลิขสิทธิ์ได้ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ Pinmuangngarm & Saksiri (2023) ยังระบุว่า ในปัจจุบันเทคโนโลยีก้าวหน้าวรรณกรรมไทยไม่ได้ถูกเผยแพร่ผ่านการพิมพ์เท่านั้น ยังมีการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ที่ถูกออกแบบให้มีการจ่ายเงินก่อนเข้าไปอ่านงานเขียนในแต่ละตอน เช่น เว็บไซต์ Dekd.com, Fictionlog, ReadAwrite ที่ถูกพัฒนาเพื่อประโยชน์ของผู้สร้างสรรค์ อีกทั้งการมีแอปพลิเคชันหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ที่ผู้อ่านสามารถอ่านผลงานได้ทุกที่ และคนที่ต้องการละเมิดก็ทำได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม เพียงแค่หาทางโหลดหรือบันทึกภาพแล้วนำไปแชร์บนสื่อสังคมออนไลน์ก็ไปได้อย่างรวดเร็ว

ในมิติของการเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบัน (Institutional Transition) ห้องสมุดได้ประสบกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญ จากการให้บริการในรูปแบบดั้งเดิม (Traditional Library Services) ไปสู่การให้บริการในรูปแบบดิจิทัล (Digital Library Services) ที่มีความหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้บริการผ่านแพลตฟอร์มอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Platform Services) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำมาซึ่งความท้าทายในการบริหารจัดการลิขสิทธิ์ที่ซับซ้อนมากขึ้น ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรสารสนเทศ (Information Resource Management) และการให้บริการแก่ผู้ใช้ (User Services)

ประเด็นที่มีความสำคัญในเชิงสถาบันคือการขาดโครงสร้างและกลไกที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายลิขสิทธิ์ (Copyright Law Knowledge Enhancement) สำหรับบุคลากรห้องสมุดและผู้ให้บริการ ซึ่งส่งผลต่อการปฏิบัติงานและการให้บริการที่สอดคล้องกับกฎหมาย

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในบริบทของห้องสมุด การจัดการด้านลิขสิทธิ์กลายเป็นหัวใจสำคัญในการป้องกันการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นมี

โครงสร้างกฎหมายและแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันในหลายมิติ โดยประเทศไทยอาศัยกฎหมายลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 เป็นกลไกหลักในการกำกับดูแล (Copyright Act B.E. 2537 (1994)) ขณะที่ประเทศญี่ปุ่นใช้กฎหมายลิขสิทธิ์ที่พัฒนาต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 พร้อมกับการบูรณาการเทคโนโลยีในการจัดการ (Agency for Cultural Affairs, 2023)

ความแตกต่างที่สำคัญอยู่ที่แนวทางการบังคับใช้กฎหมายและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในประเทศไทย ความท้าทายหลักมักเกิดจากความซับซ้อนของระบบและการขาดความตระหนักรู้ในกลุ่มผู้ใช้งานห้องสมุด ขณะที่ในประเทศญี่ปุ่นมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและระบบการบังคับใช้ที่เข้มงวดกว่าส่งผลให้การจัดการปัญหาด้านลิขสิทธิ์มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ลิขสิทธิ์เป็นส่วนสำคัญของระบบกฎหมายที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของผู้สร้างสรรค์และการเข้าถึงข้อมูลของสาธารณชน (Litman, 2001) ในบริบทของห้องสมุด ห้องสมุดต้องเผชิญกับความท้าทายในการตีความข้อยกเว้นด้านลิขสิทธิ์และการปรับตัวให้เข้ากับยุคดิจิทัลโดยต้องคำนึงถึงการปกป้องสิทธิของเจ้าของผลงาน ขณะเดียวกันต้องสนับสนุนการศึกษาและวิจัย (Shrayberg & Volkova, 2021)

สำหรับประเทศไทย พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ได้กำหนดข้อยกเว้นสำหรับห้องสมุดในมาตรา 34 โดยอนุญาตการทำซ้ำ "บางตอนตามสมควร" เพื่อการศึกษาและวิจัย แต่การตีความยังมีความไม่ชัดเจนโดยเฉพาะในการประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีดิจิทัล ในทางตรงกันข้ามกฎหมายลิขสิทธิ์ของประเทศญี่ปุ่นได้พัฒนาแนวทางเฉพาะสำหรับห้องสมุด เช่น การทำสำเนาเพื่อการอนุรักษ์ การวิจัย หรือการศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 31 (Ministry of Justice, Japan, 2021) โดยอนุญาตให้ทำสำเนาเพื่อวัตถุประสงค์ที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น การวิจัยและการศึกษา นอกจากนี้ การให้บริการสำเนาดิจิทัลยังต้องคำนึงถึงข้อกำหนดด้านการปกป้องข้อมูลและการได้รับอนุญาตจากผู้สร้างสรรค์ สำหรับประเทศญี่ปุ่นมีการพัฒนากฎหมายอย่างต่อเนื่อง โดยการแก้ไขในปี พ.ศ. 2564 ทำให้สามารถให้บริการส่งสื่อดิจิทัลภายใต้ระบบชดเชยลิขสิทธิ์ที่เป็นรูปธรรม

Tabkasampitisopa (2021) กล่าวว่าโลกดิจิทัลนั้นเต็มไปด้วยสารสนเทศจำนวนมาก จนบางครั้งไม่สามารถจัดการและเชื่อถือข้อมูลบางอย่างโดยไม่ได้ผ่านการพิจารณาให้รอบคอบ ความรู้ด้านสารสนเทศ (information literacy) ที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการจัดการและใช้ประโยชน์จากสารสนเทศออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำนวน 5 ข้อ (ข้อ (ก) ถึง ข้อ (จ)) ซึ่งข้อ (จ) มีข้อความดังนี้ เข้าใจประเด็นทางจริยธรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการใช้ข้อมูล ตัวอย่างเช่น การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา หลักการใช้อย่างเป็นธรรม การอ้างอิงแหล่งข้อมูลในการทำวิจัยอย่างถูกต้อง

Panophattanachai & Ruenwai (2018) กล่าวว่าสภาพแวดล้อมดิจิทัลประกอบด้วยสภาพแวดล้อม 3 รูปแบบ คือ 1) สภาพแวดล้อมเปิด เครือข่าย/สื่อสังคม เวที/กระดานอภิปรายบนเว็บ เนื้อหาการสื่อสารจะมีผู้มองเห็น ส่งต่อ หรือแสดงความเห็น 2) สภาพแวดล้อมปิด เครือข่ายหรือสื่อที่

ตั้งขึ้นเฉพาะกลุ่ม สื่อสารกันระหว่างสมาชิก 3) สภาพแวดล้อมส่วนตัว เช่น อีเมล พื้นที่เก็บข้อมูลบนคลาวด์ (Cloud) เนื้อหาที่เก็บไว้จะเป็นสมบัติส่วนตัวของบุคคลนั้น ยกเว้นแต่จะปรับสภาพแวดล้อมให้สื่อสารกับผู้อื่นได้ การเลือกใช้สภาพแวดล้อมขึ้นอยู่กับตัวแปรต่าง ๆ เช่น งาน ความรับผิดชอบทางวิชาชีพ ความชอบ ความมั่นใจ การออกแบบระบบ ประสบการณ์ของผู้ใช้ ข้อพิจารณาด้านความปลอดภัย จริยธรรม และกฎหมาย

นอกจากนั้น งานวิจัยที่สำคัญในด้านการพัฒนาเครื่องมือการเรียนรู้เกี่ยวกับการรู้เท่าทันสารสนเทศและลิขสิทธิ์คือ การศึกษาของผู้เขียนในงานวิจัย "The Development on a Board Game to Promote an Information Literacy for Upper Secondary Students at the Srinakharinwirot University Prasarnmit" ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงทดลองที่ใช้ Wilcoxon Signed-Rank Test กับกลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมปลาย จำนวน 37 คน ผลการวิจัยพบการปรับปรุงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทั้งด้านทักษะการรู้เท่าทันสารสนเทศ ($p < 0.001$) และความรู้ด้านกฎหมายลิขสิทธิ์ ($p < 0.002$) ซึ่งแสดงให้เห็นประสิทธิภาพของการใช้เกมในการส่งเสริมความรู้ด้านลิขสิทธิ์ในบริบทการศึกษาไทย (Laosunthara, 2024)

Yamaguchi (2005) พบว่าครูบรรณารักษ์ในโรงเรียนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในบางประเด็น เช่น การถ่ายเอกสารและการทำสำเนาในห้องสมุด ในปี พ.ศ. 2566 รัฐสภาญี่ปุ่นได้ผ่านการแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์ (Agency for Cultural Affairs, 2023) ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2567 การแก้ไขนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการใช้ผลงานที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การจัดการขององค์กรลิขสิทธิ์ และอนุญาตให้มีการส่งผ่านผลงานสู่สาธารณะเพื่อวัตถุประสงค์ทางกฎหมายและการบริหาร โดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์

สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย (Japan Library Association, JLA) มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแนวทางการจัดการลิขสิทธิ์สำหรับห้องสมุด โดยเฉพาะในการให้บริการส่งผ่านข้อมูลสู่สาธารณะภายใต้กฎหมายลิขสิทธิ์ที่แก้ไขใหม่ สมาคมได้จัดทำ "แนวทางการทำสำเนาและส่งผ่านสู่สาธารณะในห้องสมุด" เพื่อช่วยให้ห้องสมุดปฏิบัติตามกฎหมายอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ (Japan Library Association, 2023)

การทบทวนวรรณกรรมเผยให้เห็นช่องว่างสำคัญในการศึกษาเปรียบเทียบกลไกเชิงสถาบันในการจัดการลิขสิทธิ์ของห้องสมุดระหว่างประเทศ แม้จะมีงานวิจัยเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในบริบทห้องสมุดแต่ละประเทศ แต่ยังไม่ชัดเจนเกี่ยวกับความแตกต่างของโครงสร้างเชิงสถาบันและประสิทธิผลการจัดการอย่างเป็นระบบ การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่นจึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสถาบันและแนวทางการพัฒนาระบบที่มีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับการให้บริการของห้องสมุดและส่งเสริมการใช้งานลิขสิทธิ์อย่างถูกต้องและเป็นธรรมในยุคดิจิทัล

คำถามการวิจัย

จากการศึกษาปัญหาและการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น การวิจัยนี้มีคำถามการวิจัยดังต่อไปนี้

1. กฎหมายและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในบริบทห้องสมุดของประเทศไทยและญี่ปุ่นมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
2. กลไกการกำกับดูแลและโครงสร้างเชิงสถาบันในด้านลิขสิทธิ์ของประเทศไทยและญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพอย่างไรในเชิงเปรียบเทียบ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วัตถุประสงค์การวิจัย จากการศึกษาปัญหาและการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายและแนวปฏิบัติด้านลิขสิทธิ์ในบริบทห้องสมุดระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่น โดยเน้นการวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของโครงสร้างกฎหมาย แนวทางปฏิบัติ และการบังคับใช้ เพื่อระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความท้าทายในทั้งสองประเทศ
2. วิเคราะห์กลไกการกำกับดูแลและการส่งเสริมความรู้ด้านลิขสิทธิ์ในระดับสถาบันโดยพิจารณาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การบูรณาการระหว่างหน่วยงาน และกระบวนการสนับสนุนการปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎหมาย เพื่อสร้างความตระหนักรู้และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรสารสนเทศ

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้ได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาซึ่งครอบคลุมการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นสำคัญสามมิติ ได้แก่ กฎหมายลิขสิทธิ์ โครงสร้างเชิงสถาบันและแนวปฏิบัติในการส่งเสริมความรู้ด้านลิขสิทธิ์สำหรับห้องสมุด เฉพาะพื้นที่ในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้นำเอาทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่ (New Institutionalism Theory) มาใช้เป็นกรอบทางทฤษฎีหลักในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ โดยประยุกต์แนวคิดของ Scott (2001) เกี่ยวกับแนวคิดสามเสาหลักของสถาบัน (Three Pillars of Institutions) ซึ่งประกอบไปด้วยเสาความถูกต้องตามกฎหมาย (Regulative Pillar) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์กรอบกฎหมายลิขสิทธิ์และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของห้องสมุด รวมถึงการศึกษากลไกการบังคับใช้กฎหมายและมาตรการลงโทษ พร้อมทั้งการเปรียบเทียบข้อยกเว้นและข้อจำกัดสำหรับห้องสมุดในแต่ละประเทศ

เสาที่สองคือเสาความชอบธรรมตามบรรทัดฐาน (Normative Pillar) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์จรรยาบรรณวิชาชีพและแนวปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับในวงการห้องสมุด โดยศึกษาบทบาทของสมาคมวิชาชีพและหน่วยงานกำกับดูแล พร้อมทั้งเปรียบเทียบมาตรฐานการปฏิบัติงานด้านลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศที่ศึกษา และเสาที่สามคือเสาความเข้าใจทางวัฒนธรรม (Cultural-Cognitive Pillar) ที่

มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุดในสังคม การศึกษาระดับความรู้และความตระหนักรู้ด้านลิขสิทธิ์ของบุคลากรห้องสมุด รวมถึงการเปรียบเทียบวัฒนธรรมองค์กรและแนวทางการจัดการความรู้

นอกเหนือจากกรอบทฤษฎีหลักแล้ว การศึกษายังนำแนวคิดกระบวนการเลียนแบบสถาบัน (Institutional Isomorphism) ของ DiMaggio & Powell (1983) มาใช้เพื่ออธิบายกระบวนการที่สถาบันห้องสมุดปรับตัวให้คล้ายคลึงกันภายใต้ความดันจากสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งเน้นการวิเคราะห์ Normative Isomorphism ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของสมาคมวิชาชีพและการกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบของการศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative Case Study) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เป็นหลัก ซึ่งเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาที่ต้องการความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับกลไกเชิงสถาบันและโครงสร้างการทำงาน การตีความกฎหมายและนโยบายในบริบทที่แตกต่างกัน และการเปรียบเทียบระบบที่มีความซับซ้อนและมีปัจจัยหลายมิติ

การศึกษานี้ใช้รูปแบบ Multiple Case Study Design โดยถือว่าประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นเป็นสองกรณีศึกษาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในด้าน ไม่ว่าจะเป็นระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและวัฒนธรรมเอเชีย แต่กลับแตกต่างกันในด้านการพัฒนาระบบการจัดการลิขสิทธิ์ ซึ่งความแตกต่างนี้จะช่วยให้เห็นภาพการเปรียบเทียบที่ชัดเจนและสามารถนำไปสู่การเรียนรู้ข้ามกรณีศึกษาได้

แม้ว่าการจัดการสิทธิ์ดิจิทัล (Digital Rights Management, DRM) จะเป็นหัวข้อที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในแวดวงห้องสมุด โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ที่มีอยู่มักให้ความสำคัญกับประเด็นเฉพาะด้าน เช่น ข้อจำกัดทางกฎหมายของการใช้ทรัพยากรดิจิทัล การเลือกใช้ซอฟต์แวร์ DRM หรือผลกระทบต่อสิทธิของผู้ใช้ มากกว่าจะมองภาพรวมของระบบ DRM ในเชิงนโยบาย สถาบัน และเทคโนโลยีอย่างบูรณาการ (Lemmer & Wale, 2016)

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์กรอบการจัดการสิทธิ์ดิจิทัลสำหรับห้องสมุดประกอบด้วยสามมิติหลักที่สะท้อนโครงสร้างระบบการจัดการสิทธิ์ดิจิทัลในภาคห้องสมุด ได้แก่ มิติทางกฎหมาย มิติทางสถาบัน และมิติทางเทคโนโลยี โดยทั้งสามมิตินี้ถูกกำหนดขึ้นจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ปรากฏในวรรณกรรมร่วมสมัยและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระบบ DRM ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งพบว่าการจัดการที่ยั่งยืนและยืดหยุ่นของห้องสมุดภายใต้แรงกดดันของลิขสิทธิ์ดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยกลไกทั้งสามด้านนี้ควบคู่กัน

มิติแรกคือ โครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมาย (Legal Infrastructure) ซึ่งเน้นการพิจารณาถึงระดับความครอบคลุมของกฎหมายลิขสิทธิ์ในแต่ละประเทศหรือพื้นที่ว่ามีภาระบุสิทธิ์ในการใช้เพื่อการศึกษา วิจัย หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะหรือไม่ เพียงใด อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับความชัดเจนของข้อยกเว้นทางกฎหมาย เช่น การอนุญาตให้ใช้บางส่วนของผลงานโดยไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ ตลอดจนกลไกการบังคับใช้ DRM เช่น การคุ้มครอง DRM ภายใต้กฎหมายพิเศษหรือการกำกับดูแลโดย

หน่วยงานของรัฐ มิติที่จึงเป็นรากฐานที่กำหนดขอบเขตของการปฏิบัติของห้องสมุด และมีผลโดยตรงต่อสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้บริการ

มิติที่สองคือ สถาปัตยกรรมเชิงสถาบัน (Institutional Architecture) ซึ่งมุ่งวิเคราะห์โครงสร้างองค์กร การจัดสรรบทบาทหน้าที่ และการกระจายอำนาจการตัดสินใจภายในหน่วยงานที่มีบทบาทในการดำเนินงาน DRM ไม่ว่าจะเป็นห้องสมุด สถาบันการศึกษา หรือองค์กรผู้ให้บริการเนื้อหาดิจิทัล มิติด้านนี้ยังรวมถึงการประเมินกลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน เช่น ความสามารถในการประสานนโยบายระหว่างฝ่ายบริหาร ฝ่ายเทคนิค และฝ่ายกฎหมาย ซึ่งจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของการออกแบบและดำเนินนโยบาย DRM ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะในระบบที่มีความเป็นเอกเทศหรือกระจายอำนาจสูง

มิติสุดท้ายคือ การบูรณาการเทคโนโลยี (Technological Integration) ซึ่งหมายถึงระดับการพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการควบคุมสิทธิ์ เช่น การติดตั้งระบบ DRM บนแพลตฟอร์มให้บริการเนื้อหา การใช้ระบบยืนยันตัวตน การควบคุมเวลาใช้งานหรือจำนวนครั้งที่สามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ ตลอดจนการใช้เครื่องมือเพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมผู้ใช้และประเมินผลกระทบของ DRM ที่มีต่อการเข้าถึงสารสนเทศ มิตินี้สะท้อนว่า DRM ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องทางกฎหมายหรือเชิงนโยบาย แต่เป็นการออกแบบประสบการณ์ของผู้ใช้ภายใต้ข้อจำกัดทางเทคนิคที่สร้างโดยมนุษย์

ทั้งสามมิติดังกล่าวมิได้มีลักษณะแยกขาดจากกัน หากแต่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะเชิงระบบ เช่น กฎหมายที่เข้มงวดอาจจำกัดอิสระทางเทคโนโลยีของแพลตฟอร์ม หรือในทางกลับกัน การเลือกใช้ระบบ DRM ที่ปิดมากเกินไป อาจนำไปสู่แรงต้านในระดับนโยบายและสถาบัน การวิเคราะห์องค์ประกอบเหล่านี้แบบเชื่อมโยงและยืดหยุ่น เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในการประเมินเชิงเปรียบเทียบกรณีศึกษา และในการเสนอแนะนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของแต่ละประเทศหรือองค์กร

แหล่งข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ดังต่อไปนี้ ข้อมูลที่ใช้ประกอบด้วยเอกสารทางกฎหมาย ซึ่งรวมถึงกฎหมายปฐมภูมิ เช่น พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ของประเทศไทย และ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2513 ของประเทศญี่ปุ่น รวมถึงกฎหมายลำดับรอง เช่น ระเบียบ ประกาศ ข้อกำหนด แนวปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวในบริบทของห้องสมุด

ประเภทข้อมูลที่สองคือเอกสารนโยบายและยุทธศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยรายงานการประชุม มติที่ประชุม แผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติราชการ หรือเอกสารประกอบการปรับปรุงกฎหมายจากหน่วยงานรัฐและองค์กรอิสระที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับลิขสิทธิ์และการให้บริการสารสนเทศ

นอกจากนี้ยังใช้วรรณกรรมวิชาการประกอบด้วยบทความในวารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนรายงานการประชุมวิชาการและสัมมนา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ DRM ในบริบทของห้องสมุดและการเข้าถึงสารสนเทศ รวมถึงเอกสารจากสมาคมวิชาชีพ เช่น แนวปฏิบัติ รายงานประจำปี เอกสารภายในที่เปิดเผยต่อสาธารณะ และคู่มือการปฏิบัติงานขององค์กรห้องสมุดระดับชาติ

การคัดเลือกเอกสารที่ใช้ในการศึกษานี้ใช้เกณฑ์การรวม (Inclusion Criteria) อย่างชัดเจน ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับลิขสิทธิ์ในบริบทของห้องสมุด, มีความน่าเชื่อถือและสามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้, ตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2543–2567 (ค.ศ. 2000–2024) ยกเว้นกรณีกฎหมายหลักที่มีผลบังคับใช้ก่อนหน้านี้อและเป็นเอกสารภาษาไทย ภาษาญี่ปุ่น หรือภาษาอังกฤษที่ได้รับการแปลอย่างถูกต้อง

ในทางกลับกันเอกสารที่ไม่ตรงกับบริบทของห้องสมุด เช่น เอกสารด้านลิขสิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมบันเทิง หรือที่ไม่มีแหล่งอ้างอิงแน่ชัด และเอกสารที่เก่าเกินไปจนไม่สะท้อนสถานการณ์ปัจจุบัน จะถูกตัดออกตามเกณฑ์การแยกออก (Exclusion Criteria) เพื่อคงไว้ซึ่งความแม่นยำของข้อมูลในการวิเคราะห์

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยแบบวิเคราะห์เนื้อหากฎหมายที่ออกแบบให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ข้อยกเว้น และบทลงโทษ เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและความชัดเจนของกฎหมาย แบบวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสถาบันที่ใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและกลไกการทำงานร่วมกันในระบบการจัดการลิขสิทธิ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย

- 1) การจัดระเบียบข้อมูล: แยกประเภทข้อมูลตามหมวดหมู่ เช่น กฎหมาย แนวปฏิบัติ และโครงสร้างเชิงสถาบัน
- 2) การวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อค้นหาแบบแผน ความสัมพันธ์ และประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคำถามการวิจัย
- 3) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ ใช้เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของระบบกฎหมายลิขสิทธิ์และแนวปฏิบัติระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

ผลการศึกษา

1. การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายและแนวปฏิบัติด้านลิขสิทธิ์ในบริบทห้องสมุดระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่น

การวิเคราะห์กฎหมายลิขสิทธิ์ของทั้งสองประเทศแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญในแง่ของความครอบคลุมและการปรับตัวเข้ากับยุคดิจิทัล ประเทศไทยอาศัยพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งแม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2565 แต่ยังคงมีข้อจำกัดในการรองรับเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ โดยเฉพาะในส่วนของข้อกำหนดข้อยกเว้นสำหรับห้องสมุดที่ยังคงใช้คำว่า "บางตอนตามสมควร" ซึ่งสร้างความไม่ชัดเจนในการปฏิบัติ

ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนากฎหมายลิขสิทธิ์อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ โดยการแก้ไขกฎหมายในปี พ.ศ. 2564 และปี พ.ศ. 2566 ที่มุ่งเน้นการรองรับการให้บริการดิจิทัลของห้องสมุด การปรับปรุงนี้เป็นผลมาจากการทำงานของคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วย

ข้อจำกัดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด ภายใต้คณะกรรมการลิขสิทธิ์ของกรมวัฒนธรรมญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขาที่ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ

การเปรียบเทียบข้อยกเว้นสำหรับห้องสมุดระหว่างสองประเทศเผยให้เห็นความแตกต่างที่มีนัยสำคัญทั้งในแง่ของความชัดเจนและขอบเขตการปฏิบัติ ประเทศไทยกำหนดข้อยกเว้นไว้ในมาตรา 34 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ซึ่งอนุญาตให้ทำซ้ำ "บางตอนตามสมควร" เพื่อการศึกษาและวิจัย แต่การตีความคำว่า "บางตอน" และ "ตามสมควร" ยังคงเป็นประเด็นที่สร้างความไม่แน่นอนให้กับบรรณารักษ์ในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะในบริบทของทรัพยากรดิจิทัลที่สามารถทำสำเนาได้อย่างสมบูรณ์และรวดเร็ว

ประเทศญี่ปุ่นมีการกำหนดข้อยกเว้นที่มีความเฉพาะเจาะจงและชัดเจนกว่า โดยแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ เช่น การทำสำเนาเพื่อการอนุรักษ์ การให้บริการส่งเอกสาร และการเข้าถึงทรัพยากรที่หายากหรือหมดพิมพ์ การแก้ไขกฎหมายล่าสุดได้เพิ่มความชัดเจนในเรื่องการให้บริการดิจิทัล โดยกำหนดให้ห้องสมุดสามารถส่งข้อมูลดิจิทัลไปยังผู้ใช้งานได้ภายใต้เงื่อนไขที่ระบุไว้อย่างชัดเจน รวมถึงการจ่ายค่าชดเชยและมาตรการป้องกันการละเมิด

2. การวิเคราะห์กลไกการกำกับดูแลและการส่งเสริมความรู้ด้านลิขสิทธิ์

การวิเคราะห์กลไกการบังคับใช้กฎหมายเผยให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญในแง่ของประสิทธิภาพและการประสานงานระหว่างหน่วยงาน ประเทศไทยมีกรมทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหน่วยงานหลักในการกำกับดูแล แต่การประสานงานกับหน่วยงานวิชาชีพและห้องสมุดยังมีข้อจำกัดขาดช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการและกลไกการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ปฏิบัติงาน

ประเทศญี่ปุ่นแสดงให้เห็นถึงระบบการบังคับใช้ที่มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกรมวัฒนธรรม (Agency for Cultural Affairs) ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการประสานงาน และมีการจัดตั้งคณะทำงานที่มีตัวแทนจากทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมนี้ทำให้การปรับปรุงกฎหมายและนโยบายสามารถตอบสนองต่อความต้องการจริงของผู้ปฏิบัติงานได้มากขึ้น (Agency for Cultural Affairs, 2020)

การจัดโครงสร้างองค์กรและการกระจายอำนาจ

การศึกษาโครงสร้างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการลิขสิทธิ์ในห้องสมุดเผยให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญในแนวทางการจัดองค์กรและการกระจายอำนาจหน้าที่ ประเทศไทยมีการกระจายความรับผิดชอบไปยังหน่วยงานต่าง ๆ โดยไม่มีกลไกการประสานงานที่ชัดเจน กรมทรัพย์สินทางปัญญารับผิดชอบด้านกฎหมายและนโยบาย หอสมุดแห่งชาติดูแลเรื่องมาตรฐานและแนวปฏิบัติ และสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยทำหน้าที่ในการพัฒนาวิชาชีพ แต่การทำงานของแต่ละหน่วยงานยังขาดการเชื่อมโยงและการสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ประเทศญี่ปุ่นแสดงให้เห็นถึงการจัดโครงสร้างที่มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงานอย่างเป็นระบบโดยมีหอสมุดรัฐสภา (National Diet Library) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการพัฒนานโยบายและมาตรฐาน สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย (JLA) มีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวปฏิบัติและการ

พัฒนาบุคลากร และกรมวัฒนธรรมทำหน้าที่ในการกำกับดูแลและการปรับปรุงกฎหมาย การทำงานแบบเครือข่ายนี้ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ที่มีประสิทธิภาพ

บทบาทของสมาคมวิชาชีพในการจัดการลิขสิทธิ์

การเปรียบเทียบบทบาทของสมาคมวิชาชีพระหว่างสองประเทศเผยให้เห็นความแตกต่างที่มีนัยสำคัญในแง่ของการจัดโครงสร้างและการให้ความสำคัญกับประเด็นลิขสิทธิ์ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยญี่ปุ่นมีการจัดตั้งคณะกรรมการลิขสิทธิ์เป็นการเฉพาะ ซึ่งมีภารกิจหลักในการศึกษาและติดตามประเด็นลิขสิทธิ์ วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น และเสนอแนวทางแก้ไข นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คณะกรรมการโครงการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้และทักษะของบุคลากรในด้านต่าง ๆ รวมถึงลิขสิทธิ์ (Japan Library Association. (n.d.-a))

ในทางตรงกันข้ามจากการสำรวจโครงสร้างการจัดองค์กรของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย พบว่า สมาคมมีการแบ่งชมรมตามประเภทของห้องสมุด เช่น ชมรมบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียน (ชบร.) และชมรมห้องสมุดสีเขียว (ชสข.) ซึ่งสะท้อนถึงการจัดองค์กรแบบ “แบ่งตามประเภทห้องสมุด” (Library Type-based Division) (Thai Library Association, n.d.-a; Thai Library Association, n.d.-b) อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ปรากฏในแหล่งอ้างอิงดังกล่าว ยังไม่พบหน่วยงานเฉพาะที่มีบทบาทหลักในการดูแลหรือประสานงานด้านลิขสิทธิ์โดยตรง ซึ่งอาจทำให้ประเด็นเฉพาะทางอย่างเรื่องลิขสิทธิ์ไม่ได้รับการพัฒนาในเชิงระบบเท่าที่ควร

กลไกการประสานงานระหว่างหน่วยงาน

การวิเคราะห์กลไกการประสานงานเผยให้เห็นว่าประเทศไทยมีระบบการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพมากกว่าโดยมีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อศึกษาและแก้ไขปัญหาเฉพาะ เช่น คณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยข้อจำกัดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากกรมวัฒนธรรม สมาคมห้องสมุด สถาบันการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านลิขสิทธิ์ การทำงานแบบบูรณาการนี้ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนมุมมองที่หลากหลายและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิผล

ประเทศไทยยังขาดกลไกการประสานงานที่เป็นทางการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ การทำงานส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะแยกส่วนซึ่งทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในบางกิจกรรมและขาดการสนับสนุนซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหา การขาดช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างกรมทรัพย์สินทางปัญญา หอสมุดแห่งชาติ และสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ส่งผลให้การพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการจริงของผู้ปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม

การพัฒนาบุคลากรด้านลิขสิทธิ์

การเปรียบเทียบระบบการพัฒนาบุคลากรด้านลิขสิทธิ์ระหว่างสองประเทศแสดงให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญในแง่ของความเป็นระบบและความต่อเนื่อง ประเทศไทยญี่ปุ่นมีระบบการพัฒนาบุคลากรที่มีความเป็นระบบและครอบคลุม โดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยญี่ปุ่นจัดโครงการอบรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรระดับกลาง (บุคลากรที่มีประสบการณ์อย่างน้อย 7 ปี) ให้มีความรู้และทักษะในการจัดการปัญหาเชิงระบบ รวมถึงประเด็นลิขสิทธิ์ (Japan Library Association, 2025)

การอบรมในประเทศญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะที่เน้นการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง โดยใช้กรณีศึกษาและการฝึกปฏิบัติ มีการจัดทำแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับการจัดการลิขสิทธิ์ในห้องสมุด เช่น "แนวทางการทำสำเนาและส่งผ่านสู่สาธารณะในห้องสมุด" ที่ได้รับการพัฒนาร่วมกันระหว่างสมาคมห้องสมุด องค์กรจัดเก็บค่าลิขสิทธิ์และหน่วยงานกำกับดูแล (Japan Library Association, 2023)

ประเทศไทยยังขาดระบบการพัฒนาบุคลากรด้านลิขสิทธิ์ที่เป็นระบบและต่อเนื่อง แม้จะมีการจัดอบรมและสัมมนาเป็นครั้งคราว แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์เฉพาะทางหรือแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับบรรณารักษ์ในการจัดการลิขสิทธิ์ การขาดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกฎหมายลิขสิทธิ์ ส่งผลให้บรรณารักษ์หลายคนรู้สึกไม่มั่นใจในการปฏิบัติงานโดยเฉพาะในบริบทของทรัพยากรดิจิทัล

การถ่ายทอดความรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

การวิเคราะห์กลไกการถ่ายทอดความรู้เผยให้เห็นว่าประเทศไทยมีระบบการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่า โดยมีการจัดทำฐานข้อมูลกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างห้องสมุด การจัดประชุมและสัมมนาเป็นประจำ และการเผยแพร่ผลงานวิจัยและแนวปฏิบัติที่ดีผ่านวารสารวิชาการและเว็บไซต์ของสมาคม

สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยมีการจัดพิมพ์วารสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการจัดการลิขสิทธิ์อย่างสม่ำเสมอ โดยมีคณะกรรมการจัดพิมพ์ที่รับผิดชอบในการวางแผนและจัดพิมพ์สิ่งพิมพ์ที่เป็นประโยชน์สำหรับบุคลากรห้องสมุด รวมถึงการเผยแพร่ผลการปฏิบัติงานและงานวิจัยของบรรณารักษ์และนักวิจัยด้านห้องสมุด (Japan Library Association, n.d.-b)

ประเทศไทยยังขาดช่องทางการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่มีประสิทธิภาพ แม้จะมีการจัดประชุมวิชาการประจำปีของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย แต่เนื้อหาเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ยังมีน้อยและไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร การขาดแพลตฟอร์มออนไลน์หรือฐานข้อมูลกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลทำให้บรรณารักษ์ไทยขาดโอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น

ระบบสนับสนุนการตัดสินใจ

การศึกษาาระบบสนับสนุนการตัดสินใจในการจัดการลิขสิทธิ์เผยให้เห็นว่าประเทศไทยมีระบบที่ครอบคลุมและเข้าถึงได้ง่ายกว่า โดยมีการจัดทำแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน คู่มือการปฏิบัติงาน และช่องทางการขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ การมีคณะกรรมการลิขสิทธิ์ที่ทำงานอย่างต่อเนื่องช่วยให้สามารถให้คำแนะนำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ประเทศไทยยังขาดระบบสนับสนุนการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่ต้องอาศัยการตีความกฎหมายเอง หรือขอคำปรึกษาจากเพื่อนร่วมงาน ซึ่งอาจไม่ได้รับข้อมูลที่ถูกต้องหรือเป็นปัจจุบัน การขาดช่องทางการขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการปฏิบัติงาน (Matichon, 2021)

3. การวิเคราะห์การบูรณาการเทคโนโลยีเพื่อการจัดการลิขสิทธิ์

ระบบการจัดการสิทธิ์ดิจิทัล

การเปรียบเทียบระบบการจัดการสิทธิ์ดิจิทัลระหว่างสองประเทศแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ประเทศญี่ปุ่นได้พัฒนาระบบ Digital Rights Management (DRM) ที่ครอบคลุมและทันสมัย โดยหอสมุดรัฐสภาได้ปรับบทบาทเพื่อรองรับยุคดิจิทัลผ่านการแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์ในปี พ.ศ. 2564 ที่ทำให้สามารถเก็บรักษาทรัพยากรดิจิทัลและพัฒนาระบบ DRM ที่ครอบคลุม

ระบบ DRM ของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะที่เน้นความปลอดภัยและการคุ้มครองสิทธิของผู้สร้างสรรค์ โดยมีการสร้าง Digital Archives และบริการค้นหาออนไลน์ที่เปิดให้ประชาชนเข้าถึงผ่านอินเทอร์เน็ตโดยตรง ระบบนี้มีการควบคุมการเข้าถึงและการใช้งานที่เข้มงวด รวมถึงมีระบบติดตามการใช้งานเพื่อป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์

ประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในการพัฒนาระบบการจัดการสิทธิ์ดิจิทัล ห้องสมุดส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เหมาะสม การให้บริการทรัพยากรดิจิทัลส่วนใหญ่ยังอาศัยการควบคุมการเข้าถึงแบบง่าย ๆ เช่น การใช้รหัสผ่านหรือการจำกัดจำนวนผู้ใช้พร้อมกัน ซึ่งอาจไม่เพียงพอสำหรับการปกป้องลิขสิทธิ์ในระดับที่กฎหมายต้องการ

แพลตฟอร์มการให้บริการและการเข้าถึงข้อมูล

การวิเคราะห์แพลตฟอร์มการให้บริการเผยให้เห็นว่าประเทศญี่ปุ่นมีการพัฒนาแพลตฟอร์มที่บูรณาการระหว่างการให้บริการและการจัดการลิขสิทธิ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การขยายข้อยกเว้นในกฎหมายลิขสิทธิ์สำหรับการใช้งานในห้องสมุดและสถาบันการศึกษาทำให้สามารถพัฒนาบริการที่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ได้มากขึ้นโดยยังคงปกป้องสิทธิของเจ้าของผลงาน

แพลตฟอร์มของญี่ปุ่นมีการออกแบบที่คำนึงถึงการใช้งานจริงของผู้ใช้ โดยมีระบบการค้นหาที่มีประสิทธิภาพ การจัดหมวดหมู่ที่ชัดเจน และระบบการควบคุมการเข้าถึงที่ยืดหยุ่นตามประเภทของทรัพยากรและสถานะของผู้ใช้ การบูรณาการระหว่างระบบ DRM และแพลตฟอร์มการให้บริการทำให้สามารถติดตามและควบคุมการใช้งานได้อย่างแม่นยำ

ประเทศไทยยังมีช่องว่างที่สำคัญในการพัฒนาแพลตฟอร์มการให้บริการที่บูรณาการกับการจัดการลิขสิทธิ์ ห้องสมุดส่วนใหญ่ใช้ระบบการจัดการห้องสมุดทั่วไป (Library Management System) ที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับการจัดการลิขสิทธิ์โดยเฉพาะ การขาดการบูรณาการระหว่างระบบต่าง ๆ ทำให้เกิดความซับซ้อนในการปฏิบัติงานและเพิ่มความเสี่ยงในการละเมิดลิขสิทธิ์โดยไม่ได้ตั้งใจ

เครื่องมือติดตามและประเมินผล

การเปรียบเทียบเครื่องมือติดตามและประเมินผลการใช้งานแสดงให้เห็นว่าประเทศญี่ปุ่นมีระบบที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพมากกว่า โดยมีการพัฒนาเครื่องมือสำหรับติดตามการใช้งานทรัพยากรดิจิทัล การวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้งาน และการประเมินประสิทธิภาพของระบบ DRM ข้อมูลเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการปรับปรุงบริการและการพัฒนานโยบายอย่างต่อเนื่อง

ประเทศไทยยังขาดเครื่องมือติดตามและประเมินผลที่เหมาะสม การขาดข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการใช้งานทรัพยากรดิจิทัลและปัญหาที่เกิดขึ้นจริงทำให้การพัฒนา นโยบายและแนวปฏิบัติ ขาดความแม่นยำและความเหมาะสม

การอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยและญี่ปุ่นชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงโครงสร้าง ในการจัดการปัญหาสิทธิในองค์กร แม้จะมีพื้นฐานระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและบริบท วัฒนธรรมที่คล้ายกัน แต่ญี่ปุ่นมีระบบที่บูรณาการมากกว่า โดยมีการประสานงานระหว่างกฎหมาย นโยบาย การปฏิบัติ และเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบ ผ่านองค์กรกลางและคณะทำงานเฉพาะกิจ ทำให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในทางตรงกันข้าม ประเทศไทยยังคงมีลักษณะการดำเนินงานแบบแยกส่วน การประสานงาน ระหว่างหน่วยงานจำกัด ขาดความชัดเจนของกฎหมาย และขาดกลไกสนับสนุน เช่น การติดตาม ประเมินผลหรือการให้คำปรึกษา ส่งผลให้ห้องสมุดจำนวนมากเลือกใช้แนวทางระมัดระวังในการ ให้บริการทรัพยากรดิจิทัล

ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาระบบจัดการสิทธิด้วยการมีส่วนร่วมของภาครัฐ และภาควิชาชีพ การพัฒนากฎหมายอย่างต่อเนื่อง การลงทุนในเทคโนโลยีและบุคลากร และการสร้าง กลไกเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น บทบาทของสมาคมวิชาชีพ เช่น สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ยังช่วยสร้าง มาตรฐานร่วมทั่วประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Normative Isomorphism ของ DiMaggio & Powell (1983)

ผลการศึกษาที่ยังสอดคล้องกับแนวคิดสามเสาหลักของ Scott (2001) โดยญี่ปุ่นพัฒนาทั้งมิติ แห่งกฎระเบียบ, บรรทัดฐานวิชาชีพ, และความเข้าใจร่วมทางวัฒนธรรม ขณะที่ไทยยังขาดกลไก สนับสนุนในหลายด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาความรู้เรื่องสิทธิของบรรณารักษ์และความร่วมมือ ระหว่างหน่วยงาน

ในเชิงนโยบาย การศึกษานี้เสนอให้ประเทศไทยเร่งปรับปรุงข้อกฎหมาย โดยเฉพาะข้อความ ที่ไม่ชัดเจน เช่น “บางตอนตามสมควร” ให้ชัดเจนและปฏิบัติได้จริง นอกจากนี้ ควรจัดตั้งคณะทำงาน ร่วมที่รวมหน่วยงานหลัก อาทิ กรมทรัพย์สินทางปัญญา หอสมุดแห่งชาติ และสมาคมห้องสมุดแห่ง ประเทศไทยฯ เพื่อสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ รวมถึงจัดทำหลักสูตรและคู่มือปฏิบัติเพื่อ เสริมสร้างความมั่นใจในการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์

การสนับสนุนข้อมูลจากงานวิจัยก่อนหน้าของผู้เขียน

ผลการศึกษาได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยก่อนหน้าของผู้เขียน (Laosunthara & Laosunthara, 2024) ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับห้องสมุดระหว่าง ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น ซึ่งพบประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับการศึกษารั้งนี้ในหลายมิติ

ด้านกฎหมายและโครงสร้างเชิงสถาบัน งานวิจัยก่อนหน้าชี้ให้เห็นว่าประเทศญี่ปุ่นมี กฎหมายเฉพาะที่รับรองสถานะของห้องสมุดและครอบคลุมการบริหารจัดการห้องสมุดอย่างครอบคลุม

รวมถึงการนิยามบรรณารักษ์และคุณสมบัติที่ชัดเจน ส่งผลให้มีความเป็นระบบในการบริหารจัดการและพัฒนาห้องสมุด ในขณะที่ประเทศไทยยังขาดกฎหมายที่ชัดเจนในระดับพระราชบัญญัติ แม้จะมีความพยายามผลักดันร่างพระราชบัญญัติหอสมุดแห่งชาติ แต่ยังไม่ครอบคลุมถึงสื่อดิจิทัลและการให้บริการที่หลากหลาย

ด้านข้อมูลพื้นฐานและการจัดการสารสนเทศ การศึกษาก่อนหน้าพบว่าประเทศไทยมีข้อมูลสถิติและข้อมูลพื้นฐานที่ครอบคลุมและเป็นระบบ อาทิ ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนห้องสมุด ข้อมูลจำนวนบุคลากรและงบประมาณในการจัดซื้อหนังสืออย่างเป็นระบบและอ้างอิงได้ ในทางกลับกันประเทศไทยขาดข้อมูลสถิติและข้อมูลพื้นฐานที่ต่อเนื่องและครอบคลุม

ด้านการเปรียบเทียบขนาดและประสิทธิภาพ จากการเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานของหอสมุดแห่งชาติไทยและหอสมุดรัฐสภาญี่ปุ่น พบว่าแม้ญี่ปุ่นจะมีประชากรเป็น 1.7 เท่าของไทย แต่มีจำนวนทรัพยากรสารสนเทศมากกว่าไทยถึง 7.3 เท่า และมีจำนวนบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่มากกว่าไทยถึง 5.84 เท่า สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างในการลงทุนด้านทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรสารสนเทศ

การศึกษาก่อนหน้านี้ได้เสนอข้อเสนอแนะที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การสร้างและบังคับใช้พระราชบัญญัติที่กำหนดโครงสร้างและการบริหารห้องสมุดในทุกกระดับ (2) การจัดทำกฎหมายที่ให้ความชัดเจนในการนิยาม บทบาท และหน้าที่ของบรรณารักษ์ (3) การบูรณาการและปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดให้ทันสมัย และ (4) การสถาปนาหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลและสถิติเกี่ยวกับห้องสมุดอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะเหล่านี้สอดคล้องและเสริมสร้างผลการศึกษาในครั้งนี้ โดยเฉพาะในด้านความจำเป็นของการพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันที่เข้มแข็งและการสร้างกลไกการจัดการลิขสิทธิ์ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้อาคารสมุดไทยสามารถพัฒนาการให้บริการในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่ละเมิดสิทธิของเจ้าของผลงาน

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

จากผลการศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างเชิงสถาบันในการจัดการปัญหาด้านกฎหมายลิขสิทธิ์สำหรับห้องสมุดระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น การศึกษานี้เสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติในการพัฒนาระบบการจัดการลิขสิทธิ์ในหอสมุดของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยแบ่งออกเป็นสี่กลุ่มหลัก ได้แก่ การพัฒนาบทบาทของหน่วยงานวิชาชีพ การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน การสื่อสารและให้ความรู้แก่บุคลากร และการพัฒนารอบกฎหมายและนโยบาย

1. การพัฒนาบทบาทของหน่วยงานวิชาชีพในประเทศไทย

1) สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ในฐานะหน่วยงานวิชาชีพที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาหอสมุด ควรมีบทบาทเชิงรุกในการจัดทำแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้ลิขสิทธิ์ในห้องสมุด โดยเฉพาะในบริบทของทรัพยากรดิจิทัล แนวทางนี้ควรรวมถึงการระบอบเขตของการทำ

สำเนา การอนุญาตให้ใช้ทรัพยากรในรูปแบบดิจิทัล และการให้บริการห้องสมุดในยุคเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาบทบาทของสมาคมควรเริ่มต้นจากการปรับโครงสร้างองค์กรให้สอดคล้องกับแนวปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จของประเทศญี่ปุ่น โดยการจัดตั้งคณะกรรมการลิขสิทธิ์เฉพาะทางที่มีภารกิจหลักในการศึกษาและติดตามประเด็นลิขสิทธิ์ วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น และเสนอแนวทางแก้ไข นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาวิชาชีพเฉพาะด้าน ที่เน้นการพัฒนาความรู้และทักษะของบุคลากรในด้านต่างๆ รวมถึงลิขสิทธิ์

สมาคมควรจัดทำคู่มือปฏิบัติการเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในห้องสมุด ซึ่งระบุขั้นตอนที่ชัดเจนสำหรับบรรณารักษ์ในการจัดการทรัพยากรสารสนเทศและการให้บริการ โดยอ้างอิงจากแนวปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จ เช่น แนวทางของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายลิขสิทธิ์ในห้องสมุด

2) หอสมุดแห่งชาติในฐานะคลังความรู้ของประเทศและสนับสนุนเครือข่ายห้องสมุดทั่วประเทศ ควรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแนวทางการใช้ลิขสิทธิ์อย่างยั่งยืน รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการจัดการลิขสิทธิ์ เช่น ระบบจัดการดิจิทัลที่สามารถติดตามการใช้งานทรัพยากรได้อย่างถูกต้อง โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ของหอสมุดรัฐสภาญี่ปุ่นที่ได้พัฒนาระบบ Digital Rights Management (DRM) ที่ครอบคลุมและทันสมัย

หอสมุดแห่งชาติควรจัดทำฐานข้อมูลกลางเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในห้องสมุด เพื่อให้บรรณารักษ์สามารถเข้าถึงข้อมูลที่จำเป็น เช่น รายการข้อยกเว้นลิขสิทธิ์ ขอบเขตการใช้งานที่เหมาะสม และคำแนะนำในการปฏิบัติตามกฎหมาย การพัฒนาฐานข้อมูลนี้ควรรวมถึงการจัดทำคลังความรู้ดิจิทัลที่ประกอบด้วยกรณีศึกษา แนวปฏิบัติที่ดี และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในการปฏิบัติงาน

นอกจากนี้ หอสมุดแห่งชาติควรทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการประสานงานระหว่างห้องสมุดต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ด้านลิขสิทธิ์ โดยจัดตั้งเครือข่ายห้องสมุดเพื่อการจัดการลิขสิทธิ์ (Library Copyright Management Network) ที่ทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูล การฝึกอบรม และการพัฒนาแนวปฏิบัติร่วมกัน

2. การสร้างความร่วมมือระหว่างกรมทรัพย์สินทางปัญญาและหน่วยงานวิชาชีพ

1) กลไกการเสนอร่างปรับปรุงกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญาควรร่วมมือกับหน่วยงานวิชาชีพ เช่น สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ และหอสมุดแห่งชาติ ในการสร้างช่องทางการติดต่อที่เป็นทางการ เพื่อเสนอร่างปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์ที่สอดคล้องกับการใช้งานในห้องสมุด โดยเรียนรู้จากแนวทางของประเทศญี่ปุ่นที่มีการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยข้อจำกัดสิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดภายใต้คณะกรรมการลิขสิทธิ์ของกรมวัฒนธรรมญี่ปุ่น

กลไกนี้ควรเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้หน่วยงานวิชาชีพและผู้ปฏิบัติงานสามารถนำเสนอประเด็นปัญหา ข้อจำกัด และแนวทางการแก้ไขต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ โดยมีการประชุมหารือร่วมกันในประเด็นสำคัญ เช่น การจัดการลิขสิทธิ์ดิจิทัล การคุ้มครองงานกำพวด (Orphan Works) และ

ข้อยกเว้นสำหรับการศึกษา การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมนี้จะช่วยให้การปรับปรุงกฎหมายและนโยบายสามารถตอบสนองต่อความต้องการจริงของผู้ปฏิบัติงานได้มากขึ้น

การสร้างกลไกนี้ควรรวมถึงการจัดตั้งคณะทำงานร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยผู้แทนจากกรมทรัพย์สินทางปัญญา สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ สถาบันการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านลิขสิทธิ์ เพื่อศึกษาและแก้ไขปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นจริง รวมถึงการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่มีความเป็นไปได้และสอดคล้องกับบริบทไทย

2) การพัฒนาระบบแจ้งเตือนและติดตามปัญหา ควรมีการพัฒนาระบบแจ้งเตือนและติดตามปัญหาลิขสิทธิ์ที่เกิดขึ้นในห้องสมุด เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ทันที เช่น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการรายงานปัญหาหรือการร้องเรียนเกี่ยวกับลิขสิทธิ์

ระบบติดตามปัญหาควรมีการจัดหมวดหมู่ปัญหาตามประเภทและความรุนแรง รวมถึงมีกลไกการส่งต่อปัญหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาระบบนี้ควรอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย เช่น การใช้ระบบ AI ในการวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ปัญหา หรือการใช้ระบบ Dashboard ในการติดตามสถานการณ์แก้ไขปัญหา

3. การสื่อสารและให้ความรู้แก่บรรณารักษ์และนักวิชาชีพสารสนเทศ

1) การจัดอบรมและสัมมนา สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ควรจัดโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ สำหรับบรรณารักษ์ เพื่อให้เข้าใจถึงหลักการ ขอบเขต และข้อยกเว้นของกฎหมายลิขสิทธิ์ โดยเฉพาะในบริบทของห้องสมุดดิจิทัล การอบรมควรครอบคลุมหัวข้อสำคัญ เช่น การทำสำเนาเพื่อการศึกษา การจัดการลิขสิทธิ์ดิจิทัล และการป้องกันการละเมิดลิขสิทธิ์ รวมถึงการให้คำปรึกษาในกรณีที่พบความไม่ชัดเจนในข้อกฎหมาย

การพัฒนาโครงการอบรมควรยึดตามแนวทางของประเทศญี่ปุ่นที่มีการจัดโครงการอบรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรระดับกลาง (บุคลากรที่มีประสบการณ์อย่างน้อย 7 ปี) ให้มีความรู้และทักษะในการจัดการปัญหาเชิงระบบ รวมถึงประเด็นลิขสิทธิ์ การอบรมควรมีลักษณะเฉพาะที่เน้นการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงโดยใช้กรณีศึกษาและการฝึกปฏิบัติ

นอกจากนี้ ควรมีการพัฒนาหลักสูตรอบรมระยะยาวที่ครอบคลุมตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับผู้เชี่ยวชาญ โดยมีการออกใบรับรองความรู้ความสามารถด้านการจัดการลิขสิทธิ์ในห้องสมุด เพื่อสร้างมาตรฐานวิชาชีพและเสริมสร้างความมั่นใจให้กับบุคลากร

2) การเผยแพร่คู่มือและแนวทางปฏิบัติ ควรมีการจัดทำ คู่มือปฏิบัติการลิขสิทธิ์ ที่เป็นมิตรกับผู้ใช้สำหรับบรรณารักษ์และนักวิชาชีพสารสนเทศ โดยคู่มือนี้ควรแจกจ่ายในรูปแบบสิ่งพิมพ์และดิจิทัล เพื่อให้เข้าถึงได้ง่ายและสามารถใช้งานได้ทุกที่

คู่มือควรประกอบด้วยส่วนสำคัญ เช่น แผนผังการตัดสินใจสำหรับการประเมินการใช้งานลิขสิทธิ์ แบบฟอร์มการขออนุญาตใช้งาน รายการตรวจสอบสำหรับการประเมินความเสี่ยง และคลังกรณีศึกษาที่ครอบคลุมสถานการณ์ต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจริงในการปฏิบัติงาน

3) การพัฒนาช่องทางการสื่อสาร หน่วยงานวิชาชีพควรพัฒนาช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เช่น เว็บไซต์ เครือข่ายสังคมออนไลน์ หรือแพลตฟอร์มออนไลน์เฉพาะ เพื่อให้

บรรณารักษ์สามารถสอบถามและแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการลิขสิทธิ์ได้ การพัฒนาช่องทางการสื่อสารควรรวมถึงการสร้างชุมชนออนไลน์ที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์

ช่องทางการสื่อสารควรมีลักษณะเป็นแพลตฟอร์มแบบโต้ตอบที่ช่วยให้บรรณารักษ์สามารถขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญได้แบบ Real-time รวมถึงมีระบบ FAQ ที่ครอบคลุมคำถามที่พบบ่อยและมีการอัปเดตข้อมูลอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกฎหมายและเทคโนโลยี

4) การพัฒนาบทบาทมหาวิทยาลัยในการพัฒนาความรู้ด้านลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยที่ผลิตบรรณารักษ์และนักวิชาชีพสารสนเทศ ควรเพิ่มการสอนเรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์ในหลักสูตรอย่างจริงจัง โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาร่วมพัฒนาหลักสูตรและจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เช่น การตรวจสอบสถานะลิขสิทธิ์ การจัดการทรัพยากรดิจิทัล และการให้บริการในห้องสมุดดิจิทัล นอกจากนี้ ควรสนับสนุนงานวิจัยเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในงานห้องสมุดและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานวิชาชีพและภาครัฐ เพื่อให้บัณฑิตมีความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการในยุคดิจิทัล

การพัฒนาหลักสูตรควรมีการบูรณาการเนื้อหาด้านลิขสิทธิ์เข้ากับรายวิชาหลักต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นเพียงรายวิชาเฉพาะทาง เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจถึงความสำคัญและการประยุกต์ใช้ความรู้ด้านลิขสิทธิ์ในการปฏิบัติงานจริง การพัฒนาหลักสูตรควรรวมถึงการจัดการเรียนการสอนแบบ Case-based Learning และ Problem-based Learning ที่ใช้สถานการณ์จริงในการเรียนรู้

4. การพัฒนารอบกฎหมายและนโยบาย

1) การปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์ การปรับปรุงพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ควรให้ความสำคัญกับการทำให้ข้อยกเว้นสำหรับห้องสมุดมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะการปรับปรุงมาตรา 34 ที่ใช้คำว่า "บางตอนตามสมควร" ให้มีความเฉพาะเจาะจงและสามารถประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับปรุงควรเรียนรู้จากแนวทางของประเทศญี่ปุ่นที่มีการกำหนดข้อยกเว้นที่มีความเฉพาะเจาะจงและชัดเจน

การปรับปรุงกฎหมายควรรวมถึงการเพิ่มบทบัญญัติเกี่ยวกับการให้บริการดิจิทัลของห้องสมุด การจัดการทรัพยากรดิจิทัล และการคุ้มครองสิทธิของผู้ใช้บริการในยุคดิจิทัล รวมถึงการกำหนดกลไกการชดเชยที่เป็นธรรมสำหรับเจ้าของลิขสิทธิ์และการใช้งานของห้องสมุด

2) การพัฒนานโยบายระดับชาติ ควรมีการพัฒนานโยบายระดับชาติด้านการจัดการลิขสิทธิ์ในห้องสมุดที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นโยบายนี้ควรกำหนดทิศทางการพัฒนาระบบห้องสมุดให้สามารถให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่ละเมิดสิทธิของเจ้าของผลงาน

นโยบายควรรวมถึงการจัดสรรงบประมาณสำหรับการพัฒนาระบบการจัดการลิขสิทธิ์ การฝึกอบรมบุคลากร และการพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็น รวมถึงการสร้างกลไกการประเมินผลและติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเหล่านี้มุ่งเน้นการสร้างระบบการจัดการลิขสิทธิ์ในห้องสมุดที่มีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยในยุคดิจิทัล โดยเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีของ

ประเทศญี่ปุ่นและปรับให้เหมาะสมกับบริบทและข้อจำกัดของประเทศไทย การดำเนินการตามข้อเสนอแนะเหล่านี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และการมีวิสัยทัศน์ร่วมในการพัฒนาระบบห้องสมุดของประเทศให้ก้าวทันโลกและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อจำกัดของการศึกษาและแนวทางการศึกษาในอนาคต

การศึกษานี้มีข้อจำกัดสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการตีความผลการศึกษา ประการแรก การศึกษาใช้ข้อมูลทุติยภูมิเป็นหลัก ซึ่งอาจไม่สะท้อนถึงสถานการณ์จริงในการปฏิบัติงานของบรรณารักษ์ การศึกษาในอนาคตควรรวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์จากบรรณารักษ์และผู้ใช้บริการ เพื่อให้เข้าใจปัญหาและความต้องการที่แท้จริง

ประการที่สอง การศึกษามุ่งเน้นเฉพาะประเทศญี่ปุ่นเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบ การศึกษาในอนาคตควรขยายขอบเขตไปยังประเทศอื่นๆ ที่มีระบบการจัดการลิขสิทธิ์ที่มีประสิทธิภาพ เช่น สิงคโปร์ เกาหลีใต้ หรือประเทศในยุโรป เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและครอบคลุมมากขึ้น

ประการที่สาม การศึกษามีขอบเขตเวลาที่จำกัด ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงล่าสุด โดยเฉพาะผลกระทบจากเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) และการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ที่กำลังส่งผลกระทบต่อจัดการลิขสิทธิ์ การศึกษาในอนาคตควรติดตามพัฒนาการใหม่ๆ เหล่านี้ และวิเคราะห์ผลกระทบต่อการทำงานของห้องสมุด

กิตติกรรมประกาศ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินรายได้โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม) ประจำปีงบประมาณ 2566

เอกสารอ้างอิง

Agency for Cultural Affairs. (2020). **Working team report on library copyright limitations**

(2020). Retrieved from https://www.bunka.go.jp/seisaku/bunkashingikai/chosakuken/toshokan_working_team/r02_01/pdf/92478101_01.pdf

Agency for Cultural Affairs, Japan. (2023). **Amendments to the copyright act for digital**

rights management. Retrieved from https://www.bunka.go.jp/seisaku/chosakuken/hokaisei/r05_hokaisei/

Copyright Act B.E. 2537 (1994) (No. 5) B.E. 2565. (2022). Retrieved from

https://www.ipthailand.go.th/th/dip-law-2/item/copyright_act2_th.html [in Thai]

DiMaggio, P. J., and Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. **American Sociological Review**, 48, 147–160.

- Japan Library Association. (2023). 図書館等における複製及び公衆送信ガイドライン **[Guidelines for reproduction and public transmission in libraries]**. Retrieved from <https://www.jla.or.jp/committees/chosaku/tabid/1028/Default.aspx> [In Japanese]
- Japan Library Association. (2025). 研修事業委員会 **[Training projects committee]**. Retrieved from <https://www.jla.or.jp/committees/kenshu/tabid/188/Default.aspx> [In Japanese]
- Japan Library Association. (n.d.-a). 日本図書館協会の委員会 **[Committees of the Japan Library Association]**. Retrieved from <https://www.jla.or.jp/committees/tabid/71/Default.aspx> [In Japanese]
- Japan Library Association. (n.d.-b). 出版委員会 **[Publishing committee]**. Retrieved from <https://www.jla.or.jp/committees/syupan/tabid/264/Default.aspx> [In Japanese]
- Laosunthara, K. (2024). The Development on a board game to promote an information literacy for upper secondary students at the Srinakharinwirot University Prasarnmit. **The Asian conference on education 2023: Official conference** (pp. 1803-1811). Conference: ACE2023, November 22–25, 2023. Tokyo, Japan. <https://doi.org/10.22492/issn.2186-5892.2024.153>
- Laosunthara, K., and Laosunthara, A. (2024). Comparative study on library laws and foundational Data: A case of Thailand and Japan. **TLA Research Journal**, 17(2), 1–23. Retrieved from https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tla_research/article/view/269806/185862 [In Thai]
- Lemmer, C. A., and Wale, C. P. (2016). **Digital rights management: The librarian's guide**. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Litman, J. (2001). **Digital copyright: Protecting intellectual property on the internet**. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Matichon. (2021). ‘วรัท’ สั่ง กศน.ทั่ว ปท. ถอดไฟล์นิยายละเมิดลิขสิทธิ์ ย้ำครูไม่มีเจตนา **[‘Warat’ orders Non-Formal Education nationwide to remove copyright-infringing novel files, emphasizes no ill intent from teachers]**. Retrieved from https://www.matichon.co.th/social/news_2898470 [In Thai]
- Ministry of Justice, Japan. (2021). **Copyright act of Japan (Act No. 52 of 2021)**. Retrieved from <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/4207>
- Panophattanachai, N., and Ruenwai, N. (2018). ความท้าทายของวิชาชีพบรรณารักษ์และนักสารสนเทศ **[The challenges of the librarian and information professional careers]**. **T.L.A. Bulletin**, 63(2), 94-117. Retrieved from https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tla_bulletin/article/view/233930/160823 [In Thai]

- Pinmuangngarm, N., and Saksiri, N. (2023). Patterns of copyright infringements and the approach for preventing infringement of copyright in the Thai literary work. **Humanity and Social Science Journal Ubon Ratchathani University**, 14(1), 156–187. Retrieved from https://so02.tcithaijo.org/index.php/human_ubu/article/view/256911/176200 [In Thai]
- Scott, W. R. (2001). **Institutions and organizations**. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Shrayberg, Y. L., and Volkova, K. Y. (2021). Features of copyright transformation in the information environment in the age of digitalization. **Scientific and Technical Information Processing**, 48(1), 30–37. <https://doi.org/10.3103/S014768822101007X>
- Tabkasampitisopa J. (2021). การปรับตัวของบรรณารักษ์หอสมุดรัฐสภาในยุคดิจิทัล. หลักสูตรการพัฒนาผู้บริหารระดับสูงสำหรับข้าราชการรัฐสภาสามัญ รุ่นที่ 13 [The adaptation of parliamentary library librarians in the digital era: Executive development program for general parliamentary officials, class 13]. Bangkok: King Prajadhipok's Institute. Retrieved from <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/618253> [In Thai]
- Thai Library Association. (n.d.-a). ชมรมบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียน [The School Librarian's Group]. Retrieved from <https://www.tla.or.th/index.php/en/society1/2016-11-24-10-14-55>
- Thai Library Association. (n.d.-b). ชมรมห้องสมุดสีเขียว [Green Library Group]. Retrieved from <https://www.tla.or.th/index.php/th/society1/2016-11-24-10-14-62>
- Yamaguchi, S. (2005). Awareness of copyright protection among school librarians: Survey results from the 24th Okinawa school librarian meeting. **Okinawa Library Association Journal**, 9. Retrieved from <https://www2.okiu.ac.jp/yamaguchi/yamaguchishinya.html> [In Japanese]
- Yanakam, P., and Arayapan, W. (2021). Librarians' knowledge, understanding and usage problems of copyright laws at higher education institutions in Thai universities. **Chiang Mai University Journal of Humanities**, 22(1), 181–203. Retrieved from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JHUMANS/article/view/244113> [In Thai]